

МОНАСТИРСЬКИЙ В. О.

здобувач кафедри права та публічного
управління
(ЗВО «Університет Короля Данила»)
ORCID ID: 0009-0000-6361-5211

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.82>

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Стаття присвячена дослідженню медичного забезпечення як фундаментального імперативу реалізації права на життя, що є базовим та невід'ємним правом людини, закріпленим у Конституції України та міжнародно-правових актах. Актуальність проблематики зумовлена впливом глобальних викликів, таких як пандемії, демографічні зміни та екологічні кризи, а також інтенсивним розвитком медичних технологій, що часто створюють суперечності з гарантуванням права на існування. У роботі обґрунтовано, що медичне забезпечення є не лише інструментом охорони здоров'я, а й повноцінним механізмом забезпечення права на життя як у фізіологічному, так і в аксіологічному вимірах, відображаючи зрілість правової системи держави та її здатність виконувати свої зобов'язання перед громадянами. Проаналізовано теоретико-правові засади та нормативно-правові акти, що регулюють право на охорону здоров'я та медичну допомогу в Україні, зокрема положення Конституції України, Цивільного кодексу України та Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Виокремлено функціональну єдність між правом на охорону здоров'я та правом на життя, що зумовлює обов'язок держави формувати інституційні, нормативні та соціальні механізми їх повноцінного здійснення. Акцентовано на тому, що неможливість реалізації права на медичну допомогу, спричинена обмеженнями доступу чи недосконалістю регуляторної політики, безпосередньо загрожує ефективній реалізації права на життя. Зроблено висновок, що медичне забезпечення є не лише інструментом реалізації права на життя, але й показником цивілізованої зрілості правової системи. Гарантування доступності з боку держави повинно бути не декларативним, а практично забезпеченим через нормативну чіткість, організаційну ефективність і правову просвіту. З огляду на це, держава має нести позитивне зобов'язання щодо розвитку інфраструктури охорони здоров'я, впровадження медичного страхування, систематизації прав пацієнтів та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Лише за таких умов право на життя набуває реального змісту і перестає бути формулою без практичного наповнення.

Ключові слова: право на життя, медична допомога, доступність, охорона здоров'я, конституційні гарантії, міжнародно-правові акти.

Monastyrskiy V. O. Healthcare as a fundamental mechanism for the fulfillment of the right to life

This article investigates healthcare provision as a fundamental mechanism for actualizing the right to life, a core and inalienable human right enshrined in the Constitution of Ukraine and international legal instruments. The topic's relevance stems from the impact of global challenges, such as pandemics, demographic shifts, and ecological crises, alongside the rapid advancement of medical technologies, which frequently create tension with the guarantee of the right to existence. This



study argues that healthcare provision serves not merely as a tool for health protection but also as a comprehensive mechanism for safeguarding the right to life in both its physiological and axiological dimensions. This reflects the maturity of a state's legal system and its capacity to fulfill its obligations to its citizens. The paper analyzes the theoretical and legal underpinnings, as well as the regulatory acts, governing the right to healthcare and medical assistance in Ukraine. This includes examining provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, and the Law of Ukraine «Fundamentals of Ukrainian Legislation on Healthcare.» It highlights the functional unity between the right to healthcare and the right to life, which obliges the state to establish institutional, regulatory, and social mechanisms for their full realization. The article underscores that the inability to realize the right to medical assistance, whether due to restricted access or inadequate regulatory policies, directly jeopardizes the effective exercise of the right to life. It is concluded that medical care is not only a tool for implementing the right to life, but also an indicator of the civilized maturity of the legal system. Guaranteeing accessibility by the state should not be declarative, but practically ensured through regulatory clarity, organizational efficiency and legal enlightenment. In view of this, the state must bear a positive obligation to develop the health care infrastructure, implement health insurance, systematize patients' rights and harmonize national legislation with international standards. Only under such conditions does the right to life acquire real meaning and cease to be a formula without practical content.

Key words: *right to life, medical assistance, accessibility, healthcare, constitutional guarantees, international legal instruments.*

Актуальність теми дослідження. Право на життя традиційно розглядається як базове невід'ємне право людини, закріплене як у Конституції України (ст. 27), так і в основних міжнародно-правових актах. Однак його практична реалізація залежить не лише від юридичних гарантій, а й від системних соціальних механізмів, серед яких доступ до медичних послуг відіграє ключову роль. У складних умовах глобальних викликів – пандемій, демографічних змін, екологічних криз – медичне забезпечення набуває значення не просто інструменту охорони здоров'я, а повноцінного механізму реалізації права на життя як у фізіологічному, так і в аксіологічному вимірі. Це не просто медична проблема, а складний соціально-правовий феномен, що впливає на добробут суспільства в цілому та визначає рівень захищеності кожного індивіда. Забезпечення доступності медичних послуг є показником зрілості правової системи держави та її здатності реалізовувати свої зобов'язання перед громадянами.

Актуальність дослідження взаємозв'язку між правом на життя та медичним забезпеченням зумовлена низкою ключових факторів, зокрема тим, що збереження людського життя значною мірою залежить від медичної допомоги, оскільки люди часто потребують медичного втручання; інтенсивний розвиток сучасних медичних технологій, таких як трансплантологія, генетика, клонування та реаніματοлогія, нерідко вступає в суперечність із гарантуванням права людини на існування; соціально-економічні потрясіння останніх десятиліть, які торкнулися й системи охорони здоров'я, призвели до нерівномірного доступу до медичних послуг, що, відповідно, впливає на ступінь захисту права на життя.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є теоретико-практичне обґрунтування важливості доступності медичної допомоги як механізму гарантування права на життя, аналіз відповідних нормативно-правових актів, міждисциплінарних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання доступності медичної допомоги як гарантії права на життя неодноразово було предметом глибокого наукового аналізу з погляду юриспруденції. Серед українських та зарубіжних науковців, які присвятили свої праці дослідженню цього аспекту, можна виділити таких правознавців, як Р. Стефанчук, який у своїй докторській дисертації розглядав особисті немайнові права фізичних осіб, зокрема



право на здоров'я. Науковець акцентує на відмінності між правовими категоріями «медична допомога» та «медична послуга», які, незважаючи на термінологічну спорідненість, мають різне функціональне навантаження та юридичну природу. Обґрунтовує, що медична допомога спрямована на усунення непоправної загрози життю і здоров'ю та є імперативною за змістом, тоді як медична послуга має диспозитивний характер і реалізується з метою підтримання чи покращення стану здоров'я. Дослідження формує цілісне бачення медичного забезпечення як механізму реалізації права на життя в умовах правової держави [13]. У роботах Скакун О. висвітлено право на життя в контексті його конституційного закріплення та механізмів реалізації, досліджено правову грамотність пацієнтів як важливу умову реалізації їхніх прав, зокрема права на життя і здоров'я [11]. О. Корнілова досліджувала питання медичної допомоги як виду соціальної допомоги [4]. Т. Лісніча вивчала особливості захисту особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність) [6]. Ці дослідження сприяють формуванню системного погляду на взаємозв'язок між правом на життя та його реальним забезпеченням через систему охорони здоров'я.

Окремі теоретико-правові аспекти права людини на охорону здоров'я, його сутність та місце у системі суб'єктивних прав індивіда, а також питання регулювання і реалізації цього права в Україні та державах Європейського Союзу були ґрунтовно висвітлені в працях таких науковців, як Л. Братанюк, В. Глуховського, Н. Герасименко, З. Гладун, Л. Дешко, І. Демченко, Н. Камінської, В. Кострової, О. Клименко, В. Кульчицького, М. Лациба, О. Мохова, О. Мацегоріна, Г. Муляр, О. Нестерович, Ю. Назарка, Л. Ольховик, В. Пашкова, В. Погорілко, В. Пилипчука, П. Рабіновича, І. Сироти, С. Стеценко, І. Сенюти, О. Тихомирова, З. Черненко, Ю. Швець, О. Шамич та інших. Аналіз наукових джерел про право на охорону здоров'я та медичну допомогу свідчить про сталий інтерес до цієї тематики серед вчених, що зберігається й досі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 27 Конституції України, право на життя має статус абсолютної правової недоторканності. Практична реалізація цієї норми відбувається через функціонування національної системи охорони здоров'я, яка покликана забезпечити належний рівень медичного обслуговування та безперешкодний доступ до терапевтичних ресурсів. Відповідно до положень основ законодавства України про охорону здоров'я, держава зобов'язана сформувати умови, що гарантують кожному доступ до відповідної медичної допомоги, до фармакологічних засобів, а також до повноцінної інформації, необхідної для здійснення обґрунтованого вибору способів лікування [3]. Положення Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» конкретизують пріоритетну роль охорони здоров'я як одного з домінантних напрямів державної політики. У цьому контексті охорона здоров'я трактується як системний фактор, що забезпечує стійкість національного розвитку, збереження демографічної стабільності та формування якісного людського потенціалу. Відповідно до статті 3 цього Закону, охорона здоров'я визначається як комплекс заходів, спрямованих на підтримку фізичних і психічних функцій організму, збереження працездатності та активної участі особи в суспільному житті з урахуванням максимально можливого біологічного віку [9]. Таким чином, між правом на охорону здоров'я та правом на життя існує функціональна єдність, яка зумовлює обов'язок держави формувати інституційні, нормативні та соціальні механізми забезпечення їх повноцінного здійснення.

Право на життя визнається центральним елементом правового статусу фізичної особи, забезпечуючи фундаментальні умови її існування, у чинному цивільному законодавстві України. Глава 21 Цивільного кодексу України містить положення про особисті немайнові права, серед яких саме право на життя займає провідну позицію, і розглядається у взаємозв'язку з правом на охорону здоров'я як ключовим індикатором безпеки та добробуту [15]. Згідно з нормами статей 281–282 ЦКУ, правовий режим охоплює можливість особи вживати всіх дозволених законом заходів для захисту як власного життя і здоров'я, так і життя інших осіб, а також вимагати усунення ризиків, що виникають у результаті господарської чи іншої діяльності, якщо вона становить загрозу життєвому благополуччю.



У межах міжнародно-правових зобов'язань право на здоров'я, яке визнається структурним елементом права на життя, зафіксовано у статті 25 Загальної декларації прав людини [1] та у статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [7], а також підтверджується рекомендаціями ВООЗ, де концепт охорони здоров'я визначено як фундаментальне суспільне благо.

У міжнародно-правовій практиці право особи на отримання медичної допомоги належного рівня визнається однією з універсальних гарантій у сфері охорони здоров'я. Зокрема стаття 3 Конвенції про права людини та біомедицину встановлює зобов'язання держав, у межах доступних матеріальних і організаційних можливостей, вживати необхідних заходів для забезпечення рівноправного доступу до медичної допомоги належної якості для всіх членів суспільства [2]. У Положенні про доступність медичної допомоги, ухваленому на 40-й Всесвітній медичній асамблеї у вересні 1988 року, доступність медичної допомоги розглядається як комплексна категорія, що включає сукупність взаємопов'язаних компонентів – кадрову укомплектованість, фінансову забезпеченість, транспортну логістику, свободу вибору лікувального закладу, рівень медико-санітарної обізнаності населення, а також якість і ефективність розподілу технічних ресурсів – за умови врахування обмежень, зумовлених конкретною соціально-економічною ситуацією та потенціалом відповідної держави [16].

Безумовно, гарантування права на життя у правовій системі не може бути повноцінним без реалізації права на охорону здоров'я та належної медичної допомоги. Ці складові становлять функціонально-зумовлений блок соціальних гарантій, покликаних забезпечити не лише фізичне існування особи, а й її біологічну стабільність та гідність в умовах захворювання чи медичних ризиків. Право на охорону здоров'я забезпечує превентивний вимір правового захисту життя через організацію лікувально-профілактичних заходів, створення належних екологічних та соціальних умов, а право на медичну допомогу функціонує як оперативна юридична гарантія доступу до професійного втручання в разі реальної загрози життю чи здоров'ю. Їх системне та узгоджене нормативне закріплення є передумовою ефективної реалізації права на життя в сучасному суспільстві [14].

Право на охорону здоров'я варто розглядати як окрему складову механізму реалізації соціальної відповідальності держави перед особою. У цьому аспекті йдеться про забезпечення інституційних, матеріально-технічних, кадрових і організаційних умов, які створюють належне середовище для збереження та зміцнення здоров'я населення. Ця правова конструкція охоплює функціонування лікувально-профілактичних установ, розбудову нормативної бази в галузі охорони здоров'я, розробку національних стратегій та програм, спрямованих на превентивну медицину, санітарно-епідеміологічну безпеку та медичну просвіту.

Виокремлюймо також право на медичну допомогу, яке має індивідуалізований характер і реалізується безпосередньо у зв'язку з фактом захворювання, наявністю медичних показань чи виникненням небезпеки для здоров'я. Його нормативний зміст передбачає гарантії доступу особи до професійної медичної інтервенції, включаючи діагностику, лікування, реабілітацію та паліативну підтримку. Це право функціонує в межах встановленого правового режиму, який регулює підстави, обсяг, форми та порядок надання медичних послуг. Зауважимо, що неможливість реалізації права на медичну допомогу – через обмеження доступу, відсутність ресурсів або недосконалість регуляторної політики – безпосередньо ставить під загрозу ефективну реалізацію права на життя [13].

Визначення медичної допомоги, зафіксоване у постанові Кабінету Міністрів України № 955 від 11 липня 2002 року, яскраво демонструє функціональну спорідненість між цим видом соціального забезпечення і правом особи на життя. Згідно з нормативним визначенням, медична допомога є професійною діяльністю, що охоплює комплекс дій, спрямованих на стабілізацію стану пацієнта, зокрема у випадках загрози життєвим функціям, здоров'ю або працездатності [10]. Ця діяльність реалізується кваліфікованими фахівцями, які володіють відповідними професійними правами згідно з чинним законодавством, що підтверджує її правову легітимність та системну роль у медико-правовому регулюванні.

На рівні загальної правосвідомості існує усталене уявлення про взаємозалежність якості життя та фізичного благополуччя: здатність особи вести повноцінне життя визначається доступністю та результативністю лікувальних втручань. Цивільний кодекс України, у статтях 283–284, кодифікує низку ключових цивільно-правових принципів щодо отримання медичної допомоги, включаючи право на вибір медичного працівника та методів лікування, необхідність усвідомленої згоди особи на терапевтичне втручання з досягненням чотирнадцятирічного віку, можливість добровільної відмови від лікування у випадках дієздатності, а також



правомірність здійснення медичного впливу без попередньої згоди у ситуаціях невідкладної загрози життю пацієнта [15]. Така юридична архітектоніка підтверджує нормативну інтеграцію права на життя з механізмами медичного забезпечення та свідчить про необхідність правового балансу між автономією волі пацієнта і захистом його біологічного існування.

Право на якісну медичну допомогу є однією з базових гарантій, без реалізації якої принцип охорони життя не може набути реального змісту. Частина перша статті 49 Конституції України формулює зобов'язання держави забезпечувати належний рівень медичних послуг для кожного громадянина.

Право на згоду на медичне втручання та право на відмову від медичного втручання. Частина третя статті 28 та частина перша статті 29 Конституції України гарантують фізичній особі свободу у прийнятті рішень, які стосуються її тіла, здоров'я та недоторканності, зокрема у сфері медичних дій. Аналогічні положення конкретизовані в статтях 284, 286 і 289 Цивільного кодексу України, де визначено процедуру отримання інформованої згоди, обмеження щодо її необхідності в екстрених обставинах, а також можливість відмови особи від лікування за умови її дієздатності.

Право на медичну інформацію. Право на медичну інформацію є важливою складовою особистих немайнових прав, що визначають правовий статус фізичної особи у системі охорони здоров'я [8]. На конституційному рівні це право закріплено у частині третій статті 32 та статті 34 Конституції України, де гарантується можливість вільного доступу до інформації про стан власного здоров'я із забезпеченням захисту персональних даних. Відповідно до статті 285 Цивільного кодексу України, пацієнт має право отримувати повну і достовірну інформацію про медичний стан, характер захворювання, методи лікування, ризики та можливі наслідки.

Право на медичні профілактичні заходи. Відповідно до статті 49 Конституції України, держава гарантує громадянам охорону здоров'я, що включає не лише лікувальні втручання, а й превентивні дії, спрямовані на недопущення виникнення захворювань. Стаття 283 Цивільного кодексу України конкретизує ці положення, підкреслюючи можливість особи отримувати медичні послуги, у тому числі й профілактичного характеру.

Право на медичну таємницю забезпечує дотримання принципу недоторканності приватного життя пацієнта. Конституція України (ч. 1–2 ст. 32) гарантує кожній особі захист від втручання в її особисте і сімейне життя без законних підстав, що включає й обмеження доступу до конфіденційної медичної інформації. Медична таємниця виконує функцію юридичного щита, що охороняє персональні дані пацієнта, закріплюючи в правовій системі цінність людської гідності, автономії та етичної взаємодії у сфері медичного обслуговування.

Право на свободу вибору в галузі охорони здоров'я – зокрема право на вільний вибір лікаря, право на заміну лікаря, право на вибір закладу охорони здоров'я, право на вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря, право на лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги у закладах охорони здоров'я України – становить важливий інструмент реалізації права на охорону життя, здоров'я та людську гідність. Згідно з частиною другою статті 284 Цивільного кодексу України, кожна особа має право самостійно визначати лікаря, який надає медичну допомогу, обирати методи лікування відповідно до медичних рекомендацій, а у випадку неможливості отримання необхідного лікування в Україні – звертатися до медичних установ за кордоном. Стаття 633 ЦКУ додатково регулює правові умови укладення договору з закладом охорони здоров'я, що гарантує пацієнту доступ до медичних послуг на загальних засадах.

Право на безпечну медичну допомогу. Згідно з частиною першою статті 49 Конституції України, держава не лише декларує пріоритетність охорони здоров'я, а й зобов'язується забезпечити належні умови для надання медичних послуг, вільних від ризиків, що можуть заподіяти шкоду життєвим функціям пацієнта. Стаття 284 Цивільного кодексу України конкретизує цю гарантію, вказуючи на обов'язок дотримання правового режиму медичного втручання, з урахуванням безпеки для здоров'я пацієнта. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» у статтях 42 та 44 детально визначає нормативні вимоги до медичних маніпуляцій, включно з дотриманням стандартів безпеки, контролем якості медичних технологій, вимогами до санітарно-гігієнічних умов та професійної кваліфікації персоналу. Право на безпечну медичну допомогу виконує не лише регулятивну функцію, а й виступає як етична та правова гарантія поваги до гідності людини у процесі реалізації її життєвих прав.

Право на медичні інновації, а саме: право на репродуктивні технології, право на медико-біологічний експеримент; стерилізацію, штучне переривання вагітності, право на донорство, право на зміну статі – є ключовою гарантією реалізації особистих немайнових



прав у сфері охорони здоров'я та самовизначення. Відповідно до частини третьої статті 28 Конституції України, кожна особа має право на повагу до гідності, що охоплює можливість вільного вибору щодо медичних втручань, у тому числі тих, що пов'язані з експериментальними або високотехнологічними методами лікування. Стаття 281 Цивільного кодексу України, зокрема у частинах третій і сьомій, визначає правомірність проведення медико-біологічних експериментів та застосування репродуктивних технологій за умови добровільної та інформованої згоди особи.

Право на запобігання стражданню і болю належить до фундаментальних гуманістичних принципів охорони здоров'я, що реалізуються через систему медико-правових гарантій. У статті 3 Конституції України проголошується верховенство людини, її життя і гідності як найвищої соціальної цінності, а частина друга статті 28 конкретизує право на захист від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, включаючи медичні маніпуляції, які можуть спричинити невинуватене страждання. У Цивільному кодексі України (ч. 2 ст. 289) закріплено зобов'язання дотримання стандартів медичної допомоги, які мінімізують фізичний і психоемоційний дискомфорт пацієнта. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» у статтях 6 і 52 визначає зобов'язання медичного персоналу обирати ті методи діагностики, лікування та догляду, що передбачають найменше навантаження для організму та максимально сприяють збереженню якості життя в контексті фізіологічного і морального благополуччя особи. Отже, право на запобігання болю виступає як матеріалізований прояв поваги до людської гідності у межах здійснення права на життя та охорону здоров'я.

Право на індивідуальний підхід до лікування. Право на індивідуалізований підхід у лікувальному процесі становить один з основних параметрів реалізації принципу пацієнторієнтованості в системі охорони здоров'я, а також є важливою правовою гарантією у контексті дотримання медичної етики. Відповідно до пункту «д» частини першої статті 6 та норм частини першої статті 38, частини третьої статті 39 і частини третьої статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», медичні послуги повинні надаватися з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта: його клінічного стану, вікових, психологічних і соціальних характеристик.

Право на оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я. Закріплене у статті 40 Конституції України, це положення гарантує кожному можливість звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування з індивідуальним чи колективним запитом щодо порушення прав або законних інтересів. Така можливість виконує не лише компенсаторну функцію, але й превентивну, сприяючи підвищенню дисципліни і правової відповідальності медичного персоналу та адміністрації закладів охорони здоров'я. У цьому контексті право на оскарження постає як важливий інструмент інституціоналізованого контролю, що дозволяє особі активно відстоювати свою гідність та забезпечити реалізацію прав у медичному середовищі.

Право людини на життя та на повагу до гідності при наданні медичної допомоги. Статті 3, 21 і 27 Конституції України проголошують недоторканність життя та гідності людини як найвищу соціальну цінність, вимагаючи від держави не лише забезпечення фізичного існування громадянина, а й дотримання принципів гуманізму, етики та персональної автономії під час реалізації медичних втручань. Частини перша і друга статті 28, а також статті 64 і 68 встановлюють імператив дотримання правових меж у поводженні з пацієнтом, включаючи заборону нелюдських чи таких, що принижують гідність, форм лікування.

Висновки. Як бачимо, право на життя забезпечено низкою конституційних гарантій. Серед них однією з основних є система охорони здоров'я, її постійний розвиток, прогрес медичної науки, покращання медикаментозного забезпечення, удосконалення системи забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя.

Отже, медичне забезпечення є не лише інструментом реалізації права на життя, але й показником цивілізованої зрілості правової системи. Гарантування доступності з боку держави повинно бути не декларативним, а практично забезпеченим через нормативну чіткість, організаційну ефективність і правову просвіту.

З огляду на це, держава має нести позитивне зобов'язання щодо розвитку інфраструктури охорони здоров'я, впровадження медичного страхування, систематизації прав пацієнтів та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Лише за таких умов право на життя набуває реального змісту і перестає бути формулою без практичного наповнення.



Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. №93. Ст. 3103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.01.2023).
2. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04 квітня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text
3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Корнілова О. В. Медична допомога як вид соціального забезпечення: дис. ... док. філос. за спец. 081 – право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021, 245 с.
5. Красицька Л. В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 1999. 21 с.
6. Лісніча Т. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2007. 208 с.
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року: Прийнято Генеральною Асамблеєю ООН. 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 08.01.2023).
8. Мірошніченко О. А. Право людини на життя (теорія та практика міжнародного співробітництва): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. Харків, 2004. 191 с.
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р., № 2801–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
10. Про затвердження Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України № 955 від 11.07.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/955-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
11. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків, Консум, 2001. 656 с.
12. Соловійова О. Доступність медичної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. №4. С. 109-112.
13. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 41 с.
14. Стеценко С., Шатковський Я. Правові принципи забезпечення доступності медичної допомоги: визначення та класифікація. *Публічне право*. 2021. №3 (43). С. 127-134.
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
16. World medical association statement on Access to health care adopted by the 40th World Medical Assembly, Vienna, Austria, September 1988. URL: https://www.wma.net/wp-content/uploads/2006/10/S-1988-02-1988_OVE.pdf

